

УДК 371.01

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2024.94.2>**С. І. Ткачов**

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та психології
Харківської державної академії фізичної культури

Н. О. Ткачова

доктор педагогічних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри освітніх наук,
цифрового навчання та академічного підприємництва
Навчально-наукового інституту міжнародної освіти
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

А. С. Ткачов

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової і професійної освіти
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

Я. О. Чирва

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освітніх наук,
цифрового навчання та академічного підприємництва
Навчально-наукового інституту міжнародної освіти
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті визначено, що серед низки теоретико-методологічних підходів до дослідження педагогічних проблем чільне місце займає аксіологічний підхід, причому його роль у методології педагогіки з кожним роком тільки зростає. Мета статті – визначити сутність та можливості аксіологічного підходу як науково-методологічного підґрунтя сучасного педагогічного дослідження. Установлено, що вчені поняття «аксіологічний підхід» трактують неоднозначно, зокрема як: філософсько-педагогічну стратегію, що визначає перспективи подальшого розвитку педагогіки та вдосконалення системи освіти; методологічне підґрунтя гуманістичної зорієнтованості освіти на засвоєння здобувачами провідних цінностей суспільства; дослідницький регулятив, що спонукає дослідників та учасників освітнього процесу до прояву духовно-морального ставлення до багатомірного оточуючого світу та до кожної особистості. У публікації під аксіологічним підходом розуміємо філософсько-педагогічну стратегію, що забезпечує розробку нової гуманістичної педагогічної парадигми, в якій людина розглядається як вища цінність і мета суспільного розвитку, визначаються перспективи подальшого розвитку освіти на основі пріоритету загальнолюдських та національних цінностей. Визначено, що педагогічно грамотне впровадження аксіологічного підходу в царині педагогіки забезпечує повноцінну реалізацію таких важливих функцій: орієнтовної, інформаційної, нормативної, гностичної, оцінна-регулятивної, прогностичної, спонукальної, змістовісної, технологічної та інтегративної. У публікації зроблено висновок, що проблема застосування аксіологічного підходу як науково-методологічного підґрунтя сучасного педагогічного дослідження переходить у розряд найактуальніших проблем сьогодення. Використання зазначеного підходу передбачає визначення провідних соціально й педагогічно значущих цінностей, а також можливостей їх реалізації в науковій та освітній діяльності в умовах сучасних викликів. Аксіологічний підхід виступає свого роду механізмом, що забезпечує збільшення особистісної значущості обраних цінностей як для дослідників і педагогів-практиків, так і для споживачів освітніх послуг.

Ключові слова: аксіологічний підхід, методологія, науково-методологічне підґрунтя, педагогічне дослідження, цінності.

Постановка проблеми. У сучасній педагогічній науці застосовують широкий арсенал різних традиційних та інноваційних теоретико-мето-

логічних підходів, що виконують роль своєрідної опори для проведення педагогічного пошуку, визначаючи комплекс його дослідних орієнтирів

та даючи змогу розкрити подальші перспективи розвитку обраного об'єкта наукової розвідки. Серед цих підходів чільне місце займає аксіологічний підхід, який почав активно застосовуватися у вітчизняній педагогіці з початку XXI століття.

У наукових працях авторів представленої статті, написаних ще більше десяти років тому, уже констатовалася необхідність широкого звернення освітян до аксіологічного підходу, адже цей підхід дозволяє формувати стратегії подальшого розвитку різних педагогічних феноменів з позиції введення соціально значущих ціннісних орієнтирів [8; 9; 11; 13 та ін.]. Як слушно зазначив В. Огнев'юк, освіта у світотоглядно-методологічному контексті взагалі виступає важливим ціннісним соціальним інститутом, внутрішня система цінностей якого забезпечує суттєвий вплив на формування актуальних для конкретної доби базових суспільних цінностей [5, с. 6].

Отже, визначення провідних цінностей для педагогіки й освіти та їх реалізація в практичній педагогічній діяльності має важливе значення для розвитку українського суспільства. Слід також відзначити, що ключові освітні цінності значною мірою забезпечують загальну аксіологічну спрямованість взаємодії учасників освітнього процесу, а як наслідок – суттєво впливають на формування їхніх ціннісних орієнтацій. Очевидно, що важкі випробування, які випадали на долю українців в останні роки, ще більше загострили необхідність активного застосування аксіологічного підходу як науково-методологічної бази науково-педагогічних розвідок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Як з'ясовано на основі аналізу наукової літератури, фахівцями опубліковано значну кількість праць, присвячених питанню застосування аксіологічного підходу в дослідженні різних педагогічних проблем. Так, теоретико-методологічні засади дослідження ціннісної проблематики в освіті обґрунтовано Т. Бутківською, Л. Ваховським, В. Галузинським, І. Зязюном, В. Кременем, М. Сметанським та ін.

Роль та місце цінностей у процесах навчання й виховання молоді в закладах освіти висвітлено такими вченими, як М. Боришевський, Б. Чижевський, Г. Філіпчук та ін. Значущість зазначеного підходу в процесі реалізації професійної підготовки майбутніх педагогів розкрито в наукових доробках І. Бега, Л. Бірюк, В. Огнев'юка, В. Оржеховської, О. Савченко, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської та ін. На важливості аксіологічного збагачення освітнього процесу наголошували у своїх наукових працях С. Гончаренко, Ю. Мальований, В. Сергєєва та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначаючи високу значущість наукових доробок вищеназваних авторів, слід зауважити, що розвиток педагогіки в умовах

сучасних викликів зумовлює необхідність оновлення її науково-методологічних засад. Зокрема, існує нагальна потреба в переосмисленні й виявленні нових можливостей аксіологічного підходу як теоретико-методичної основи для здійснення педагогічного пошуку.

Мета статті – визначити сутність та можливості аксіологічного підходу як науково-методологічного підґрунтя сучасного педагогічного дослідження.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні встановлено, що вчені поняття «аксіологічний підхід» трактують неоднозначно. Зокрема, у науковій літературі під цим поняттям розуміють:

- філософсько-педагогічну стратегію, що визначає перспективи подальшого розвитку педагогіки та вдосконалення системи освіти;

- методологічне підґрунтя гуманістичної зорієнтованості освіти на засвоєння здобувачами провідних цінностей суспільства, переведення їх на рівень індивідуальних ціннісних домінант особистості;

- дослідницький регулятив, що спонукає дослідників та учасників освітнього процесу до прояву духовно-морального ставлення до багатомірного оточуючого світу та до кожної особистості;

- особливий ракурс розгляду освіти як важливого соціально-педагогічного феномена, що знаходить своє відбиття в таких ключових теоретичних ідеях: фундаментальність та універсальність гуманістичних цінностей, пріоритет свободи, єдність обраних цілей і засобів;

- механізм перетворення соціальних цінностей у світ особистості та, навпаки, здійснення впливу активних суб'єктів на оновлення системи суспільних цінностей, їх типів та форм;

- орієнтир освітян на виявлення гуманістичної сутності науки, ставлення до кожної людини як унікальної особистості та як до суб'єкта пізнання навколишнього світу, активного спілкування та творчості;

- дієвий інструмент, що забезпечує взаємозв'язок між педагогічною теорією та практикою, між цінностями, культурно-соціальними факторами й особистістю, яка сприймається як найвища цінність суспільства;

- основу нової філософії освіти та відповідно методології педагогічної науки;

- стимул до перетворення відносин між учасниками освітнього процесу на суб'єкт-суб'єктних засадах, створення умов для усвідомлення сутності цінностей та ціннісних орієнтацій як важливих аспектів морального, інтелектуального та творчого потенціалу особистості;

- методологічний принцип організації педагогічного процесу в закладах освіти;

- відповідну орієнтацію дослідження, коли педагогічне явище розглядається з погляду цін-

ностей, пов'язаних із змогою задоволення нагальних потреб людей;

– дослідницький апарат педагогічної аксіології [1; 2; 6; 9; 14].

Як уточнює О. Барліт, в основу реалізації зазначеного підходу в науці та практичній педагогічній діяльності покладено такі теоретичні положення: забезпечення системного вивчення процесу становлення особистості як біосоціальної істоти; внесення в понятійне поле дослідження таких феноменів, як «цінність», «переживання», «ідеал» та інших категорій педагогічної аксіології; спрямування наукового пошуку на вивчення не абстрактних, а реальних людей, які діють у конкретних історичних і геокультурних умовах та повсякденних формах існування, у тому числі в царині освіти як невід'ємного атрибуту життєдіяльності людини в суспільстві [1, с. 27].

У контексті дослідження під аксіологічним підходом розуміємо філософсько-педагогічну стратегію, що забезпечує розробку нової гуманістичної педагогічної парадигми, в якій людина розглядається як вища цінність і мета суспільного розвитку, визначаються перспективи подальшого розвитку освіти на основі пріоритету загальнолюдських та національних цінностей. Уточнимо, що в останні роки інтерес до аксіологічному підходу та виявленню можливостей його застосування в педагогічній царині зумовлено кризовим станом українського суспільства та перетворення соціокультурного простору через воєнні дії. За результатами дослідження, проведеного С. Дембіцьким, О. Злобіною та іншими авторами колективної монографії, це спричинило суперечливі й масштабні зміни в соціальних процесах на теренах країни, а також в настроях, оцінках, прагненнях, пріоритетах та уподобаннях пересічних громадян [12, с. 2].

Слід відзначити, що саме в часи соціальної нестабільності особливу значущість набуває пошук нових цінностей, які адекватно відбивають стан і запити країни загалом та потреби системи освіти зокрема. У світлі цього перед українськими вченими постає важливе завдання пошуку й упорядкування актуальних для сьогодення цінностей, які мають стати визначальними для подальшого розвитку українського суспільства в цей складний для нього час та які мають бути опановані його членами в процесі здобуття освіти. У зв'язку з цим аксіологічний підхід, який сьогодні активно застосовують у різних сферах наукового знання, поступово набуває статусу ключового методологічного орієнтира сучасної педагогіки. При цьому застосування зазначеного підходу в педагогічних дослідженнях вимагає врахування специфіки предмета науково-педагогічної розвідки, а також можливостей використання цього підходу для отримання нових знань про досліджуваний феномен у царині освіти.

Важливо підкреслити, що вивчення ціннісної природи педагогічного феномену відбувається в межах певного культурного простору, причому традиції та звичаї, особистісні ідеали представників певної культури значною мірою впливають на формулювання їхніх оцінно-ціннісних суджень про досліджуване педагогічне явище. Це означає, що застосування аксіологічного підходу як методологічної основи вивчення певного феномену в царині освіти вимагає врахування провідних культурних цінностей, що домінують у відповідному соціумі.

Слід також відмітити, що реалізація аксіологічного підходу в царині педагогіки не обмежується тільки визначенням системи провідних цінностей різного рівня та обґрунтуванням їх значущості для цієї галузі науки. Не менш важливим завданням для неї є пошук шляхів, методів забезпечення інтеріоризації цих цінностей кожним учасником освітнього процесу, виявлення способів підвищення їх значущості для людини.

На основі вивчення наукової літератури [4; 7; 8; 10] визначено, що педагогічно грамотне впровадження аксіологічного підходу в царині педагогіки забезпечує повноцінну реалізацію цілої низки важливих функцій, зокрема таких, як-от:

– *орієнтовна* (допомагає орієнтуватися в різноманітті значущих соціальних та педагогічних цінностей, установлювати ієрархічні співвідношення між ними, визначати найважливіші з них для задоволення запитів суспільства та життєвих потреб, цілей та прагнень його членів);

– *інформаційна* (забезпечує отримання нової інформації про цінності та введення її в науковий обіг, обрання засобів збереження та транслявання здобутої інформації, уточнення, оновлення, систематизацію понять педагогічної аксіології);

– *нормативна* (проявляється у виявленні актуальних цінностей як основного орієнтиру в педагогічних розвідках, створенні на цій основі нових педагогічних парадигм, законів та положень у галузі освіти, розробці відповідних освітніх стандартів, упровадженні цих цінностей у теорію та практику педагогічних досліджень);

– *гностична* (дає змогу виявити ефективні способи впливу на ціннісну свідомість науковців та учасників освітнього процесу, забезпечити опанування ними методологічних знань про аксіологічний підхід і соціально значущі цінності, оволодіння фахівцями методологічними процедурами впровадження цих знань у різні види діяльності, зокрема для опису, осмислення й пояснення інструментальної практики наукового пізнання з орієнтацією на визначені цінності, використання системи понять і категорій методології педагогіки й педагогічної аксіології);

– *оцінна-регулятивна* (виражається в оцінці різних педагогічних процесів, явищ, подій крізь призму визначених соціально значущих ціннос-

тей, у регулюванні дослідницької та практичної педагогічної діяльності на засадах здійснення рефлексії крізь призму цих цінностей);

– *прогностична* (на основі вивчення перспектив подальшого розвитку суспільства визначає набір цінностей, що з високим ступенем імовірності стануть пріоритетними в конкретні часи в майбутньому, а також дозволяє виробити на цій основі стратегії подальшого розвитку педагогічної науки, зокрема педагогічної аксіології та методології, а також освіти загалом);

– *спонукальна* (спонукає дослідників та педагогів-практиків керуватися у своїй професійній діяльності визначеними соціально значущими цінностями, постійно підвищувати її якість відповідно до сучасних вимог);

– *змістотвірна* (визначає структуру та зміст актуальних суспільних, методологічних та педагогічних цінностей, дозволяє проектувати зміст дослідницької та практичної педагогічної діяльності з орієнтацією на ці цінності);

– *технологічна* (окреслює шляхи забезпечення ефективної інтеріоризації учасниками освітнього процесу соціально значущих цінностей, методів, форм, засобів формування особистісних цінностей у здобувачів освіти на основі вивчення їхніх індивідуальних потреб та життєвих цілей);

– *інтегративна* (забезпечує інтеграцію методів вивчення можливостей застосування аксіологічного підходу в науковій та практичній професійній діяльності на міжнауковому, міждисциплінарному предметному й діяльнісному рівнях, способів узгодження між собою систем загальноосвітніх, педагогічних та персональних цінностей дослідників, педагогів-практиків та здобувачів освіти).

Висновки. На підставі вищевикладеного зроблено висновок про те, що проблема застосування аксіологічного підходу як науково-методологічного підґрунтя сучасного педагогічного дослідження переходить у розряд найактуальніших проблем сьогодення. Використання зазначеного підходу передбачає визначення провідних соціально й педагогічно значущих цінностей, а також можливостей їх реалізації в науковій та освітній діяльності в умовах сучасних викликів. При цьому зафіксовано певні зміни орієнтирів в організації педагогічного дослідження: якщо в минулі часи основний акцент у науковій діяльності ставився на визначенні сукупності цінностей, які мають бути покладено в основу дослідницької й освітньої діяльності, то в останні роки наголос робиться на виявленні шляхів, методів, засобів, інноваційних технологій, що забезпечують збільшення значущості цінностей в науковій та педагогічній діяльності, підвищення ефективності процесу формування гуманістичних ціннісних орієнтацій в учених, освітян та здобувачів

освіти. Педагоги, сприймаючи особистість як найвищу цінність, а освіту – як важливу загальнолюдську цінність, мають своєчасно змінювати ідеологію проведення наукового пошуку та здійснення освітнього процесу відповідно до актуальних соціальних вимог. А це, у свою чергу, вимагає внесення оперативних змін до методології проведення педагогічного дослідження, а також до методико-технологічного забезпечення здійснення освітнього процесу. У такому ракурсі аксіологічний підхід виступає свого роду механізмом, що забезпечує збільшення особистісної значущості обраних цінностей як для дослідників і педагогів-практиків, так і для споживачів освітніх послуг. При цьому розроблене методологічне забезпечення сприяє вдосконаленню наукового апарату педагогічного дослідження, а як наслідок – усього апарату професійної діяльності педагогів (змісту, методів, форм, засобів, технологій навчання й виховання здобувачів освіти). У подальшому планується дослідити проблему ціннісного збагачення педагогічної взаємодії в сучасному закладу освіти.

Список використаної літератури:

1. Барліт О. О. Аксіологічний підхід в управлінні сучасними знаннями про природу. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: зб. наук. пр. Клас. приват. ун-ту. 2007. Вип. 45. С. 27-28.
2. Винничук Р. В. Аксіологічний та культурологічний підходи як аспекти методології сучасної підготовки фахівців у вищій школі. *Молодий вчений*. 2018. № 2.2 (54.2). С. 93-96.
3. Гаврилюк С. Аксіологічний підхід до розвитку педагогічної творчості у професійній підготовці майбутніх вихователів. *Витоки педагогічної майстерності*. 2015. Вип. 15. С. 81-88.
4. Мукан Н., Чубінська Н., Наконечна С. Застосування аксіологічного підходу у професійній підготовці сучасного фахівця. *Академічні візії*. 2023. Вип. 20. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/419/378>.
5. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект): автореф. дис. ... докт. філос. наук. Київ: КНУ, 2003. 36 с.
6. Пелех Ю., Кукла Д. Система цінностей майбутнього фахівця і його місце на сучасному ринку праці. Рівне: «Волинські обереги», 2019. 184 с.
7. Ткачов С. І., Ткачова Н. О., Ткачов А. С. Академічні цінності сучасної університетської освіти: суть, склад та значення. *Polish science journal*. 2020. № 8 (29). Р. 48-53.
8. Ткачова Н. О. Аксіологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі: монографія. Харків: Видавництво «Каравелла» 2006. 300 с.

9. Ткачова Н. О. Аксиологічні засади педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах: дис... д-ра пед. наук: 13.00.01. Луганськ. 2007. 513 с.
10. Ткачова Н. О., Ткачов А. С. Система ціннісних індикаторів поліпшення якості вищої освіти. *Педагогіка та психологія*: зб. наук. пр. Хар. нац. нац. пед. ун-ту. 2019. Вип. 61. С. 180-192.
11. Ткачова Н. О. Історія розвитку цінностей в освіті. Х.: Видавничий центр ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2004. 423 с.
12. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.
13. Ціннісні парадигми освіти: зб. статей / [уклад. Н. О. Ткачова. Харків: Освіта, 2005. 128 с.
14. Шетеля Н. Аксиологічний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі культури і мистецтв. *Молодь і ринок*. 2022. Вип. 5 (203). С. 133-138

Tkachov S., Tkachova N., Tkachov A., Chyrva Ia. Axiological Approach as a Scientific and Methodological Foundation for Modern Pedagogical Research

The article establishes that the axiological approach holds a prominent place among the various theoretical and methodological approaches to the study of pedagogical problems, with its role in the methodology of pedagogy increasing each year. The purpose of the article is to define the essence and potential of the axiological approach as a scientific and methodological foundation for modern pedagogical research. It has been determined that scholars interpret the concept of the "axiological approach" in different ways, including as: a philosophical-pedagogical strategy that shapes the prospects for the further development of pedagogy and the improvement of the education system; a methodological foundation for the humanistic orientation of education towards the assimilation of leading societal values by learners; and a research regulator that motivates researchers and participants in the educational process to exhibit a spiritual-moral attitude towards the multifaceted surrounding world and towards each individual. In this publication, the axiological approach is understood as a philosophical-pedagogical strategy that ensures the development of a new humanistic pedagogical paradigm, in which the human being is regarded as the highest value and the goal of social development. It also defines the prospects for the further development of education based on the priority of universal and national values. It is further noted that the pedagogically competent implementation of the axiological approach in the field of pedagogy ensures the full realization of such important functions as orientational, informational, normative, gnostic, evaluative-regulatory, prognostic, motivational, content-forming, technological, and integrative. The article concludes that the issue of applying the axiological approach as a scientific and methodological foundation for modern pedagogical research has become one of the most pressing issues of today. The use of this approach involves identifying leading socially and pedagogically significant values, as well as the possibilities of their implementation in scientific and educational activities in the face of contemporary challenges. The axiological approach serves as a kind of mechanism that ensures the enhancement of the personal significance of the chosen values for both researchers and practicing educators, as well as for the consumers of educational services.

Key words: axiological approach, methodology, scientific and methodological foundation, pedagogical research, values.